

Олексій Попович (м. Львів)

Висвітлення українського визвольного руху в період Другої світової війни в документальних та художніх фільмах незалежної України (2005–2014)

У статті проаналізовано специфіку подачі літопису українського визвольного руху періоду Другої світової війни в документальних та художніх фільмах, зокрема вказано жанрові особливості та структуру медіаконтексту, який можна використовувати в навчально-освітній та краєзнавчій роботі. Особлива увага приділяється аналізу поданої фактів, термінів, загальної історії про ОУН та УПА у фільмах.

Метою статті є аналіз рівня об'єктивності медіа-інформації у подачі діяльності ОУН та УПА в роки Другої світової війни; визначення впливу документальних та художніх фільмів на процес формування образу в жителів України про літопис українського визвольного руху періоду Другої світової війни; виявлення чинників, які впливають сприйняття медіа-інформації про перебіг та значення діяльності ОУН та УПА в роки Другої світової війни.

Наукова новизна статті полягає в обґрунтуванні впливу історичних та художніх фільмів на формування оціночних суджень про літопис ОУН та УПА. Уточнено зміст формування образу ворога представників – нацистського та сталінського тоталітарних режимі в українській кінодокументалістиці; спростовано міфологізовані моменти українського визвольного руху на прикладі окремих фільмів.

Теоретичні і практичні результати статті розширили концептуальні та методологічні принципи теорії аналізу формування образу/уявлення про український визвольний рух середини ХХ ст. як невід'ємної частини національної/історичної пам'яті.

Ключові слова: ЗМІ, ОУН, УПА, АК, колабораціонізм, український визвольний рух.

Alex Popovic

Illumination of the Ukrainian resistance movement during the Second War of screen-mesh documentaries and feature films of independent Ukraine(2005-2014)

The article analyzes the specific supply chronicle of the Ukrainian resistance movement during the Second World War dokumentalynyh and feature films, including the specified genre features and mediakontektu structure that can be used in teaching and educational and local history work. Particular weight is given to the analysis of the submitted facts, terms, general history of the OUN and UPA in films.

The goal is gender analysis of media objectivity of information in the supply of OUN and UPA in World War II; determine the impact of documentaries and feature films to process the image of the inhabitants of Ukraine Chronicle of the Ukrainian resistance movement during the Second World War; identify factors that influence the perception of the media information about the events and significance of the OUN and the UPA during the Second World War.

Scientific novelty article is to substantiate the impact of historical films and the formation of value judgments chronicle of OUN and UPA. Specifies the content of the image of enemy representatives - Nazi and Stalinist totalitarian regime in the Ukrainian kinodokumentalistytsi; refuted mythologized moments Ukrainian liberation movement in the case of some films.

Theoretical and practical results article expanded conceptual and methodological principles of the theory analysis forming the image / picture of the Ukrainian liberation movement of the mid-twentieth century. if not negative part of the national / historical memory.

Key words: media, OUN, UPA, AK, collaboration, Ukrainian liberation movement.

Освещение украинского освободительного движения в период Второй мировой войны в документальных и художественных фильмах независимой Украины (2005-2014)

В статье проанализирована специфика подачи летописи украинского освободительного движения периода Второй мировой войны в документальных и художественных фильмах, в частности указано жанровые особенности и структуру медиаконтексту, который можно использовать в учебно-образовательный и краеведческой работе. Особое внимание уделяется анализу представленной фактов, терминов, общей истории об ОУН и УПА в фильмах.

Целью статьи является анализ уровня объективности медиа-информации в подаче деятельности ОУН и УПА в годы Второй мировой войны; определение влияния документальных и художественных фильмов на процесс формирования образа у жителей Украины о летописи украинского освободительного движения периода Второй мировой войны; выявление факторов, влияющих на восприятие медиа-информации о ходе и значении деятельности ОУН и УПА в годы Второй мировой войны.

Научная новизна статьи заключается в обосновании влияния исторических и художественных фильмов на формирование оценочных суждений о летописи ОУН и УПА. Уточнено содержание формирования образа врага представителей – нацистского и сталинского тоталитарного режима в украинском кинодокументалистике; опровергнуто мифологизированные моменты украинского освободительного движения на примере отдельных фильмов.

Теоретические и практические результаты статьи расширили концептуальные и методологические принципы теории анализа формирования образа / представления об украинском освободительном движении середины XX в. как отрицательной части национальной / исторической памяти.

Ключевые слова: СМИ, ОУН, УПА, АК, коллаборационизм, украинское освободительное движение.

Постановка проблеми. В період незалежності України мас-медіа регулярно експлуатують, однак не завжди об'єктивно, проблематику українського визвольного руху періоду Другої світової війни, відомого за аббревіатурами Організація українських націоналістів (ОУН) та Українська повстанська армія (УПА). Зокрема спорадично продовжують поширювати міфи та стереотипи про Провідника ОУН С. Бандеру, загалом «бандерівський рух». Особливо активно цей процес відбувається на Сході України, де частина суспільства продовжує жити в полоні стереотипів «Великої Вітчизняної війни», привнесених

радянською історією і активно пропагованою ЗМІ. Тому дуже важливою є експертиза тематики ОУН та УПА у засобах масової інформації, що впливають на формування суспільної думки та національної пам'яті. Важливо також для розкриття проблематики залучати молодь, організовуючи краєзнавчі походи, документуючи спогади учасників та очевидців тогочасних подій.

Стан наукового дослідження проблеми. Серед українських науковців вказана проблема лише частково проаналізована, зокрема у студіях Б. Бахтєєва¹, О. Гаврилова², С. Грабовського³, Р. Дубасевича⁴, Ю. Луканова⁵, Ю. Шаповала⁶.

¹ Бахтєєв Б. “А віз і нині там...” [Електронний ресурс] / Б. Бахтєєв // Телекритика. 2006. – 21 жовтня. – Режим доступу : http://telekritika.kiev.ua/articles/129/0/7959/a_viz_i_nini_tam%E2%80%A6/.

² Гаврилов О. Таблоїди називають Шухевича зрадником, а поважні видання пишуть про “УПА-УНСО” [Електронний ресурс] / О. Гаврилов // Телекритика. 2007 – 7 листопада. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/media-regions/drukovani-zmi/2007-11-07/34766>.

³ Грабовський С. Про що мовчать українські ЗМІ. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://telekritika.kiev.ua/articles/124/0/7921/pro_%D1%89o_movchatimut_ukrainski_zmi/.

⁴ Дубасевич Р. Україна або смерть / Р. Дубасевич // Страсті за Бандерою: статті та есеї / упор. : Т. С. Амар, І. Балинський, Я. Грицак. – К., 2010. – С. 17–36.

⁵ Луканов Ю. УПА наступає [Електронний ресурс] / Ю. Луканов // Телекритика. 2008. – 16 січня. – Режим доступу : <http://www.telekritika.ua/telekino/2008-01-16/35971>.

⁶ Шаповал Ю. Війна після війни / Ю. Шаповал // Воєнна історія. – 2002. – № 5–6. – С. 59–84.

Характеристику художніх та документальних фільмів, які присвячені українсько-польському протистоянню в роки Другої світової війни, подала О. Каліщук⁷ та автори колективної монографії під загальною редакцією В. Солдатенка⁸. Їхній доробок, у цілому, характеризує український медіаконтекст у дуже загальних рисах. Тому автор статті поставив за *мету* узагальнити та доповнити емпіричні знання про сучасну кінодокументалістику українського визвольного руху, визначити основні її тенденції та з'ясувати вплив ЗМІ на формування образу українського повстанця в пересічного мешканця держави.

Основний зміст. ХХІ ст. справедливо можна вважати століттям технологій та інформації. За даними Центру соціальних та маркетингових досліджень SOCIS та Київського міжнародного інституту соціології (далі – КМІС) на початку 2014 р. українці значну частку інформації отримували від загальнонаціонального телебачення – 94,6%, тоді як від родичів, друзів, знайомих тільки 42,2%⁹. ЗМІ мають значний вплив на формування образу оціночних суджень про передумови, перебіг та наслідки Другої світової війни, її героїв та ворогів. Навіть за президенства В. Ющенка лише 37,3% населення України сприймали діяльність ОУН і УПА як національно-визвольну боротьбу українців, 25,0% – як опір тоталітарним режимам, 23,1% – як партизансько-повстанський рух, 25,2% – як союзників фашистської Німеччини. Водночас чітко прослідковувався

негативний тиск російських ЗМІ, під впливом яким 60,7% опитаних вважали ОУН УПА союзниками фашистської Німеччини¹⁰.

Значно менше вказана тема експлуатується телебаченням. Популярність його програм пояснюється тим, що телевізор нерідко виступає джерелом безкорисливої радості. За даними соціологічної групи «Рейтинг» у 2011 р. перегляд телевізора потрапив до першої п'ятірки «Рейтингу радості» (27%) після родини (66%), дітей (53%) та друзів (41%), грошей (31%), він випередив такі джерела радості, як роботу, перебування на природі, подорожі, музику, святкування дня народження, дарування й отримання подарунків. Абсолютними лідерами за відчуттям радості від перегляду телевізора стали мешканці Південного регіону України¹¹.

Слід зазначити, що телебачення як джерело радості не значно поступається родині, дітям, друзям. Більше того, згідно з іншими даними, телевізор привертає увагу дорослих більше навіть, ніж власні діти: майже три з чотирьох українських сімей (72,5%) не можуть знайти більше години для спілкування з дітьми в будні дні, а кожна друга (55,5%) приділяє дітям не більше години у вихідні¹², натомість телеперегляд у період 2003–2011 рр. становив понад чотири години¹³. Ці зацікавлення підтверджують висновок КМІС, датований 2010 р.: «Телебачення виконує для більшості... інформаційну та розважальну функції»¹⁴. Можна беззаперечно

⁷ Каліщук О. Українсько-польське протистояння на Волині та в Галичині у роки Другої світової війни: науковий та суспільний дискурси / О. М. Каліщук. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2013. – 510 с.

⁸ Відгомін Волинської трагедії в історичній пам'яті польського й українського народів : Монографія / Редкол.: В. Ф. Солдатенко (голова) та ін.; авторський колектив : Я. М. Антонюк, Д. В. Веденєєв та ін. – К. : ДП НВЦ «Пріоритети», 2013. – 292 с.

⁹ Опитування «Настрої України» (січень 2014). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slideshare.net/victorkylymar/ prezent-socis-kiispress>.

¹⁰ Рух самостійників-державників як фактор впливу на формування загальноукраїнської та регіональної моделі пам'яті (аналітична доповідь). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua: 8080/ua/publication/content/1653.htm>.

¹¹ Рейтинг радості: динаміка : результати особистого формалізованого інтерв'ю соціологічної групи «Рейтинг» (17–27 вересня 2011). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ratinggroup.com.ua/products/ politic/data/entry/13973/>.

¹² Українські батьки приділяють своїм дітям не більше години на день. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://shlapak.com/ukrayinski-batki-pridilyayut-svoym-dityam-ne-bilshe-godini-naden/>.

¹³ Телеперегляд (2003–2011) : дані Індустріального телевізійного комітету. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://itk.ua/ua/page/maintrends/>.

¹⁴ Ставлення громадян до ролі ЗМІ. Оцінка якості місцевих ЗМІ та рівень довіри до них: звіт КМІС про медіадослідження (драфтова версія). На правах рукопису. – К., 2010. – С. 36.

стверджувати, що трансляція будь-якого телевізійного контенту через ЗМІ виступає потужним засобом формування образу про його учасників та оціночних суджень в пересічного українця.

Зупинимось на знакових фільмах, в яких висвітлюється літопис українського визвольного руху періоду Другої світової війни (далі – ДСВ). Перші фільми з цієї проблематики з'явилися ще в перше десятиліття незалежності України («Нескорений», «Залізна сотня», «Останній бункер» та ін.) і значно більше у наступне п'ятнадцятиліття.

Український художній фільм «Далекий постріл» (2005 р., Україна Телерадіокомпанія «Прем'єр», режисер Валерій Шалига)¹⁵, який з'явився після першого Майдану, подає долю двох солдатів – червоноармійця та українського повстанця, які потрапили до німецького полону. Кожен із них, за задумом режисера, боровся за власну Україну, населення якої сповідувало протилежні ідеології – радянську/комуністичну та українську державницьку. Лейтмотивом фільму є спроба показати, як обидва солдати-українці цінують свободу і лише разом можуть вибратися з полону та побороти ворога. У фільмі також побіжно згадано відносини між українськими та радянськими партизанами (щоправда незрозуміло які радянські партизани діяли влітку 1941 р.). Українців, які служили в німецькій поліції, змальовано виключно з негативного боку. Актуальним на 2005 р. можна вважати полеміку двох солдатів в німецькому полоні, де кожен апелює до кривавого історичного минулого народу, який тривалий час відчував гніт чужинської влади. Загалом фільм змальовує трагічну долю двох людей, які загинули від рук радянських силовиків.

Складна історія ОУН та УПА порушується також у документальну фільмі «Між Гітлером і Сталіним: Україна у Другій світовій війні» (2005 р., Україна, Канада; Студія: Дослідно-Документальний Центр, режисер Святослав Новицький)¹⁶, у якому на широкому фактичному матеріалі, коментарях істориків та політиків (Збігнев Бжезінський, Норман Дейвіс, Роберт

Конквест, Джон Армстронг) показано роль українського народу у трагедіях та перемогах ДСВ. У фільмі наголошується, що українці добре пам'ятали події 1932–1933-х рр., масові репресії радянської влади та розстріли українських політичних в'язнів у тюрмах НКВС 1941 р. (наводиться цифра 22 тис. вбитих українських політв'язнів) тому, мали всі підстави боротися проти злочинної влади та захищати своє життя та загалом знедоленого українського народу. ОУН і УПА розглядаються як самостійні військово-політичні структури, які боролися за незалежну Україну і не були колаборантами, оскільки не мали національних держав чи маріонеткових урядів, які би підтримували нацисти. У фільмі стверджується: УПА воювала проти двох агресорів (Гітлера і Сталіна) і мала підтримку усього народу України, передовсім молоді. В своїй тактиці українські націоналісти розраховували на підтримку Заходу у боротьбі із Сталіним (що, як виявилось в подальшому, було помилковим), тому створювали свої збройні формування під егідою гітлерівської Німеччини. Саме під таким кутом зору, на думку творців фільму, слід розглядати створення німецької дивізії СС «Галичина», в якій служили на протибільшовицькому фронті тисячі українців. Щодо єврейського питання, то у фільмі побіжно згадується причетність окремих українців до служби в концтаборах та їх участь в облавах на євреїв. Відразу, щоправда, наголошується: багато українців, в тому числі і митрополит Греко-католицької церкви Андрей Шептицький, переховували євреїв та всіляко їм допомагали.

Фільм отримав схвальні відгуки перш за все через залучення до коментарів західних учених, загалом об'єктивного викладу матеріалу, який ґрунтується на маловідомих секретних архівних документах, спогадах очевидців¹⁷. За словами кореспондентів «Української правди» документальні фільми С. Новицького є важливими кроками у створенні для України саме україноцентристської концепції історії Другої світової

¹⁵ «Далекий постріл» (2005р., Україна, Телерадіокомпанія «Прем'єр», режисер Валерій Шалига). – [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://worldua.com/load/filmi_onlajn/istorichni/dalekij_postril_2005_ukrajinska_ozvuchka_divitisija_ukrajinskoju_movoju_bezkoshtovno_bez_reestraciji/11-1-0-3175.

¹⁶ «Між Гітлером і Сталіним: Україна у Другій світовій війні» (2005 р., Україна, Канада; Студія: Дослідно-Документальний Центр, режисер Святослав Новицький). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=gktacG1VlFE>.

¹⁷ Веретельник Р. Між Гітлером і Сталіним [Електронний ресурс] / Р. Веретельник. – Режим доступу: http://www.ktm.ukma.edu.ua/show_content.php?id=245.

війни, тобто концепції, де події тих років розглядалися б саме з української точки зору, а не з точки зору нав'язаних радянських міфів¹⁸.

Особливу увагу слід звернути на документальний фільм «ОУН–УПА: війна на два фронти» (2006 р. Україна, т/к НТН, режисер Андрій Санченко)¹⁹ в якому ретельно підібрано конкретно-історичну інформацію. Загалом за короткий час (15 хв. 58 с.) автори фільму вказали не лише на геополітичні причини війни, але й зуміли ретельно відтворити основний перебіг боротьби ОУН та УПА із сталінським тоталітарним режимом. У фільмі стверджується, що українські націоналісти мали моральне та міжнародне право захищати своє життя від окупаційної радянської влади й ставили за мету об'єднати всі українські етнічні території в незалежній соборній державі. Основну роль в цьому протиборстві відгравало УПА як збройне крило ОУН. Щодо українсько-польського військово-політичного конфлікту на Волині, то у фільмі стверджується: основна його фаза розпочалася після корінного перелому у ДСВ (1943), і він був спричинений польським еміграційним урядом, який не уявляв майбутньої Польської держави без Волині та Галичини. Радянсько-українське протистояння показано в суперечливому контексті, бо як такого протистояння не було, оскільки після завершення ДСВ як українські, так і російсько-радянські військовослужбовці (скеровані після війни боротися проти націоналістичного підпілля) нерідко знаходили спільну мову. Водночас у фільмі наголошується на жорстокості боїв, а також місцевих «перевертнях», які налаштовували мирне населення проти своїх повстанців.

Відзначимо український документальний фільм «Собор на крові» (2006 р. Україна, «Телекон», Телеканал «1+1», режисер Ігор Кобрин), який складається із десяти серій (п'яти годин), і створений під патронатом Українського інституту національної пам'яті. Основна концепція фільму полягає у представленні літопису українського національного-визвольного руху в період з 1919 по 1949 рр. як частини загальноєвропейської історії. На думку телекритиків, такий підхід дозволяє зрозуміти і осмислити підґрунтя подій і вчинків у загальнолюдському/цивілізаційному розумінні, а не за різними політичними стереотипами²⁰. Фільм динамічний, кожна загалом невелика серія (приблизно 30 хв.) розкажує про відомих людей та структури, які боролися за соборну Українську Державу (Євген Коновалець, УВО, ОУН, Августин Волошин, Карпатська Україна, Андрій Мельник, Степан Бандера, Тарас Бульба-Боровець, УПА–ОУН, Роман Шухевич, Андрей Шептицький). В першій серії «Народження великого блефу»²¹ автори фільму послідовно з'ясовують процес формування організованої структури національно-визвольного руху та його контакти з Німеччиною. В другій серії «Цукерки для командарма»²² розкриваються важливість ОУН як політичної структури, показано підґрунтя вбивство Євгена Коновальця через небезпеку поширення націоналістичних ідей на радянську Україну. В третій «Одна доба незалежності»²³ та четвертій «Галицьке марево»²⁴ серіях автори фільму описують велич і трагедію Карпатської України, яка в їхній інтерпретації є «жагучим прагнення українсь-

¹⁸ *Шара Л.* Між Гітлером і Сталіним: Документальний фільм про Другу світову війну в Україні [Електронний ресурс] / Л. Шара. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/articles/2003/11/14/2996477/>.

¹⁹ «ОУН–УПА: війна на два фронти» (2006 р. Україна, т/к НТН, режисер Андрій Санченко. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.dailymotion.com/video/x2y98me>.

²⁰ Кіномистецтво в політичній культурі сучасної України. – [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://nonnaaska27.livejournal.com/34141.html>.

²¹ «Собор на крові». Перша серія: Народження великого блефу. (2006р. Україна, «Телекон», Телеканал «1+1», режисер Ігор Кобрин). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=XIgo6bvAuc&index=5&list=PLhcYfZkUVxIzbuqeaK15xgTZ2Tux0EJj_.

²² «Собор на крові». Друга серія: Цукерки для коменданта. (2006р. Україна, «Телекон», Телеканал «1+1», режисер Ігор Кобрин). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=9Dc3co2q9IM&index=2&list=PLhcYfZkUVxIzbuqeaK15xgTZ2Tux0EJj_.

²³ «Собор на крові». Третя серія: Одна доба незалежності. (2006р. Україна, «Телекон», Телеканал «1+1», режисер Ігор Кобрин). – [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=qYyZn-XaTn9E&index=3&list=PLhcYfZkUVxIzbuqeaK15xgTZ2Tux0EJj_.

²⁴ «Собор на крові». Четверта серія: Галицьке марево. (2006р. Україна, «Телекон», Телеканал «1+1», режисер Ігор Кобрин). – [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=Y747cTWq-qE&list=PLhcYfZkUVxIzbuqeaK15xgTZ2Tux0EJj_&index=4.

кого народу до незалежності». При цьому характеризують плани Гітлера та Сталіна щодо західноукраїнських земель напередодні та в ході вибуху війни. В п'ятій серії «Фальшиве золото вересня»²⁵ творці фільму зупиняються на політиці радянзації, описі становища західних областей після їх «возз'єднання» з радянською Україною. В наступних п'яти серіях «Політика доконаних фактів»²⁶, «Армія без держави»²⁷, «Боротьба за народ»²⁸, «Альянс над прірвою»²⁹, «Тріумф великого блефу»³⁰ автори фільму послідовно описують перебіг бойових дій на території України, місце в ньому ОУН та УПА після нападу гітлерівської Німеччини на Радянський Союз. Ці сили опору постають справжньою загрозою для нацистів уже 1941 р., що, на думку творців фільму, підтверджують репресії. Не оминаються у фільмі факти протистояння українських націоналістів з Т. Бульбою-Боровцем за місце першості у регіоні та у творенні єдиної сили, яка буде представляти український народ у боротьбі з окупантами. В цілому, на думку творців фільму, ОУН та УПА недостатньо протистояли як гітлерівцям, так і радянській владі через брак ресурсів та не чіткої підтримки Заходу в українському питанні. У критичних зауваженнях на фільм дослідники вказують на неможливість охопити та повністю описати, навіть

в такому великому фільмі, наповнений тридцятилітній історії боротьби українців. На думку кіносценариста Євгена Шафранського, найпозитивнішим у фільмі є те, що глядачам не нав'язуються власні оцінки. Щодо ототожнення націоналістів як з нацистами, так і з фашистами то це, на думку Є. Шафранського, потрібно розглядати у процесі еволюції ідеологічних засад ОУН та УПА³¹. В цілому позитивно оцінює фільм академік НАН України Мирослав Попович. На переконання відомого філософа фільм спростовує міфи про колабораціонізм націоналістів та бандерівців як єдиної сили українського визвольного руху. Єдиним недоліком фільму, на думку М. Поповича, є те, що автори фільму не зовсім обгрунтовано вказують на те, що нібито керівництво ОУН очолило боротьбу проти обох загартників – і коричневого, і червоного. Адже скоріше йшлося про тактичну вигоду, ніж стратегічні плани³².

Характеризує людський рівень УПА документально-історичний фільм із циклу «Відкрита зона». «Воля або смерть!» (2006 р. Україна, т/к Перший телеканал/Відкрита зона, режисери Наталка Фіцич, Сергій Цимбал)³³. Сюжет фільму включає три частини про життя трьох вояків УПА: зв'язкової головного командира УПАР. Шухевича, яка розповідає про те, як насправді

²⁵ «Собор на крові». П'ята серія: Фальшиве золото вересня.(2006р. Україна, «Телекон», Телеканал «1+1», режисер Ігор Кобрин). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=XIgo6bvAuc&index=5&list=PLhcYfZkUVxIzbuqeaK15xgTZ2Tux0EJj_.

²⁶ «Собор на крові». Шоста серія: Політика доконаних фактів. (2006р.Україна, «Телекон», Телеканал «1+1», режисер Ігор Кобрин). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=ip5mB47Coxk&list=PLhcYfZkUVxIzbuqeaK15xgTZ2Tux0EJj_&index=6.

²⁷ «Собор на крові». Сьома серія: Армія без держави. (2006р. Україна, «Телекон», Телеканал «1+1», режисер Ігор Кобрин). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=o30EmB55evo&index=7&list=PLhcYfZkUVxIzbuqeaK15xgTZ2Tux0EJj_.

²⁸ «Собор на крові». Восьма серія: Боротьба за народ.(2006 р. Україна, «Телекон», Телеканал «1+1», режисер Ігор Кобрин). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=REBYr_OexkY&list=PLhcYfZkUVxIzbuqeaK15xgTZ2Tux0EJj_&index=8.

²⁹ «Собор на крові». Дев'ята серія: Альянс над прірвою.(2006 р. Україна, «Телекон», Телеканал «1+1», режисер Ігор Кобрин). – [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=u3d-wd-pf0w&index=9&list=PLhcYfZkUVxIzbuqeaK15xgTZ2Tux0EJj_.

³⁰ «Собор на крові». Десята серія: Тріумф великого блефу.(2006р. Україна, «Телекон», Телеканал «1+1», режисер Ігор Кобрин). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=VhL9BzFLfMk&list=PLhcYfZkUVxIzbuqeaK15xgTZ2Tux0EJj_&index=10.

³¹ Шафранський Є. Два шляхи – дві логіки націоналізму [Електронний ресурс] / Є. Шафранський. – Режим доступу : <http://www.telekritika.ua/view/2007-08-10/9338>.

³² Попович М. «Взяти з минулого краще і вічне» [Електронний ресурс] / М. Попович. – Режим доступу: <http://www.telecon.kiev.ua/ukr/a/popovich.html>.

³³ «Воля або смерть!» (2006 р. Україна, т/к Перший телеканал / Відкрита зона, режисери Наталка Фіцич, Сергій Цимбал). – [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://ptaha.info/catalogue/films/volya-abo-smert/>.

була налагоджена робота в лавах УПА; двох братів-упівців, один із яких досі береже довірену йому під час війни таємницю, та романтична історія кохання вояка УПА і сільської вчительки, яка переховувала свого коханого сорок років. Загалом за короткий час (28 хв. 39 с.) у фільмі показано основні віхи звитяги УПА, тактику та методи боротьби націоналістів. Наведені цифри ймовірної кількості вояків УПА (40 тис.), приблизну кількість агентури, що була завербована радянськими силовиками.

Особливості протиборство трьох воюючих сторін (радянської, німецької та польської армій) на українських землях та місце в ньому УПА відтворено у фільмі «УПА. Тактика боротьби» (2007 р. Україна, т/к Перший Національний, режисери Сергій Братішко, Віталій Загоруйко)³⁴. Особливістю фільму є, що він побудований за принципом теза-антитеза. Це свого роду полеміка з міфами про УПА, вигаданими радянською пропагандою і до сьогодні актуальними для «УПА-ненависників»³⁵. За словами режисера фільму В. Загоруйка (до речі, уродженця Донбасу) головне у фільмі було не підтасовувати факти, а подати дві точки зору: винних та потерпілих³⁶. Режисери фільму розвінчують міфи про причетність УПА до масових вбивств євреїв чи інших національностей. Залученні до зйомок фільму історики (В. В'ятрович, В. Мороз, О. Вовк, Р. Забілий) у своїх коментарях героїзують УПА, розповідаючи про її структуру, діяльність та масову підтримку населення. У фільмі підкреслюється: УПА контролювала територію понад 150 тис. км² і мала широку підтримку українського населення, що дозволило УПА воювати ще принаймні десятиліття після закінчення ДСВ. Щодо питання колабораціонізму, то його, на думку авторів фільму, слід розгляди з тактичного боку – через призму побудови незалежної України всіма доступними

заходами. Натомість формування груп «стрибків» з українців, які мали переслідувати УПА, то ці люди були залякані й малоефективні.

Розкрити сутність та роль українців у Другій світовій війні покликаний цикл документальних фільмів «Ціна перемоги» (2007 р., Україна, т/к «ТОНІС», режисери Сергій Братішко, Віталій Загоруйко)³⁷. 26 грудня 2007 р. цикл цих фільмів отримав нагороду Міжнародного рейтингового конкурсу ЗМІ «Золоте перо» як найкращі пізнавальні програми. Безпосередньо діяльність ОУН та УПА режисери фільму розкривають в п'ятій серії «УПА. Третя сила» Лейтмотивом серії виступає УПА як третя самостійна організована сила, яку створено як адекватний захист на дії двох (німецького та радянського) тоталітарних режимів. На основі спогадів безпосередніх учасників цих подій (деяких з них залучали і до вище згаданих фільмів) та коментарях істориків діяльність УПА трактується як безкомпромісна війна з радянським режимом до початку 1960-х років. Далі стверджується, що націоналістичний рух не закінчився, а переріс у рух шістдесятників (В. Кук). Щодо ключових подій історії ОУН та УПА, то повідомляється наступне. Націоналісти на початку війни пішли на співпрацю з Гітлером через підтримку вождя Третього Рейху українців (Гітлер, як відомо, визнавав Голодомор). До того ж не було більше на кого робити ставку, тому націоналісти виходили з чистої доктрини розрахунку (В. Сергійчук, історик). «Польсько-українська різниця» на Волині була первісно спричинена винищенням українців на Холмщині. Автори фільму трактують С. Бандеру символом визвольного руху, а не реальним організатором УПА.

Фільм «Уроки патріотизму» (2007 р., Україна, ТОВ VitaNova, Національна кіностудія художніх фільмів ім. О. Довженка, режисер – Олександр Муратов)³⁸ розказує про життя і бо-

³⁴ «УПА. Тактика боротьби» (2007р.Україна, т/к Перший Національний, режисери Сергій Братішко, Віталій Загоруйко). – [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=HeGKW-YlJQc>.

³⁵ Луканов Ю. УПА наступає: [Електронний ресурс] / Ю. Луканов // «Телекритика». 2008. – 16 січня. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/telekino/2008-01-16/35971>.

³⁶ Записала Мар'яна Голуб'я. Якщо ти донецький, то це не означає, що ти не патріот – режисер Віталій Загоруйко. – [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://zik.ua/ua/analytics/2014/12/04/yakshcho_ty_donetskyu_to_tse_ne_oznachaie_shcho_ty_ne_patriot_rezhyser_vitaliy_zagorulko_546257.

³⁷ «Ціна перемоги» (2007р.,Україна,т/к «ТОНІС», режисери Сергій Братішко, Віталій Загоруйко). – [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://toloka.hurtom.com/viewtopic.php?t=46016>.

³⁸ «Уроки патріотизму» (2007 р., Україна, ТОВ VitaNova, Національна кіностудія художніх фільмів ім. О. Довженка, режисер – Олександр Муратов). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=hIhXD1s405A>.

ротьбу генерал-хорунжого, головнокомандувача УПА Василя Кука. Цей фільм вийшов у світ незадовго до смерті останнього Головного командира УПА і містить одне з його останніх інтерв'ю. В прес-релізі до фільму зазначається, що стрічка відповідає на багато запитань щодо історії УПА й визвольного руху. Пояснює, чому люди з УПА організовано і без вказівки згори виступили проти тих, хто прийшов порядкувати їх землю³⁹. Уважний перегляд фільму дає можливість говорити про об'єктивність оцінок В. Кука. У фільмі також наводиться загальна кон'юнктура діяльності радянської влади та приблизна кількість загиблих націоналістів, які були в лавах ОУН та УПА: 150 тис. убитих, 80 тис. засуджено, 200 тис. депортовано, хоча і не наводяться документальні підтвердження згаданих цифр.

Документально-історичний фільм «Українські Державники: Роман Шухевич» (2007 р. Україна, студія/канал: ЛОДТРК, режисер Тарас Каляндрук)⁴⁰ розповідає про головнокомандуючого УПА Романа Шухевича. Творці фільму залучили до зйомок сина Р. Шухевича та фахових істориків. Композиція фільму побудована навколо громадсько-політичної історії Р. Шухевича, через призму котрої висвітлюється історія УПА. Суттєвим недоліком фільму можна вважати некритичний підхід до викладу матеріалу. Так, виникають сумніви щодо термінології (коли йде мова про Карпатську Україну), питання впливу УПА на голод 1946–1947 рр. (йдеться мова, що завдяки УПА голод було мінімізовано, а в районах підконтрольних упівцям його взагалі не було), не перевірено свідчення (у фільмі мова зводиться до одного твердження) факту спалення тіла Р. Шухевича та розвіяння його останків над р. Збруч.

Художньо-документальний фільм «Бандерівці» (2008 р., Україна, Товариство пошуку жертв війни «Пам'ять», Львівська обласна організація Всеукраїнського об'єднання «Свобода», режи-

сер Любомир Горбач)⁴¹ висвітлює визвольну боротьбу у Західній Україні в період 1918–1950 рр. Лейтмотивом фільму виступає споконвічне прагнення українців до побудови власної самостійної держави. Назва фільму «Бандерівці» відображає збірне поняття, популярне означення усіх націоналістів, які в роки ДСВ боролися проти гітлерівців та радянської влади. Фільм насичений фактологічним матеріалом та документальними кадрами періоду ДСВ. Особливу увагу приділяється діяльності одного із націоналістів – Антіна Горбача. Не завжди обґрунтованими є тези щодо дивізії СС «Галичина», яку нібито створила «молодь», яка вбачала не лише у сталінській системі, але й у нацистах ворогів, бачила неминучу поразку Німеччини. Відомо, що дивізію СС «Галичина» було створено за сприяння Українського центрального комітету на чолі професором географії В. Кубійовичем (аж ніяк вже не молодим чоловіком, на той час йому було 43 роки). Особливо у фільмі наголошується на трагізмі долі жінок та необхідності пам'ятати власну історію.

Документально-історичний фільм «Бандерівська столиця» (2008 р., Україна, т/к Перший телеканал/Відкрита зона, режисер Сергій Цимбал)⁴² розповідає про боротьбу УПА через призму історії березівської сотні Мирослава Симчича («Кривonosа»), що входила до складу Карпатського куреня. В цілому наповненому фактами фільмі є неправдоподібний початок. Шарль де Голль очевидно ніколи не говорив про потребу мати таку грізну армію як УПА, а тим паче генерал французької армії не заявляв про глорифікацію вояків УПА. Композиція фільму більш нагадує художній фільм із вкрапленнями коротеньких довідок із трагічного літопису війни. В цілому фільм є пізнавальним через свідчення очевидців, але аж ніяк не документально-історичний як його рекламують в окремих ЗМІ.

Документально-історичний фільм «Степан Бандера. Ціна свободи» (2008 р., Україна, т/к

³⁹ Діжка. Світ українського кіно. Документальні фільми. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dizhka.tv/?showforum=10>.

⁴⁰ «Українські Державники: Роман Шухевич» (2007 р., Україна, студія/канал: ЛОДТРК, режисер Тарас Каляндрук). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=Im1QjnfahaI>.

⁴¹ «Бандерівці» (2008р., Україна, Товариство пошуку жертв війни «Пам'ять», Львівська обласна організація Всеукраїнського об'єднання «Свобода», режисер Любомир Горбач). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=em-534bbJpc>.

⁴² «Бандерівська столиця» (2008 р., Україна, т/к Перший телеканал/Відкрита зона, режисер Сергій Цимбал). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=IjqWdD58zAs>.

«Перший канал» Україна, режисери Сергій Сотниченко, Тарас Ткаченко, Олена Ножечкіна)⁴³ знято за підтримки народного депутата України Віктора Швеця. Його творці фахово підійшли до реконструювання подій: фільм знімали там, де перебував головний герой, зокрема на Стрийщині (Львівська область), звідки походить родина Бандери. До створення картини було залучено українських істориків Ярослава Грицака, Івана Патриляка, Ярослава Сватка, закордонних – Тимоті Снайдера, Тараса Гунчака (США), Гжегожа Мотику (Польща), Олександра Гогуна (Росія-Німеччина). При цьому використано цитати із праць Головного провідника ОУН, маловідомі кінофотоматеріали. Своїми думками про життя і діяльність С. Бандери у фільмі поділилися Голова проводу ОУНР (2001–2009) Андрій Гайдамаха, президент благодійного фонду «Літопис УПА» Микола Посівнич, син Головного командира УПА Р. Шухевича Юрій Шухевич, рідна сестра провідника ОУН Оксана Бандера, його онук Степан Бандера. Основна композиція фільму побудована на висвітленні життєпису С. Бандери в роки ДСВ. У фільмі детально розглянуто мотиви та дій провідника ОУН, вказано на їх причини, вказано на осіб з його середовища. Фільм не висвітлює дискусійні моменти в історії ОУН та УПА (зокрема причепить чи непричетність до вбивств євреїв), але детально показує загальну кон'юнктуру суспільно-політичних подій в Україні в роки ДСВ. Позитив фільму засвідчує неодноразовий показ його на найрейтинговіших каналах України.

Побіжну інформацію про діяльність ОУН та УПА можна почерпнути із фільму «1377 спалених заживо» (2009 р. Україна, т/к «ІНТЕР», режисер Іван Кравчишин)⁴⁴, в якому актуалізовано

трагізм тисяч українських сіл та їх мешканців, які загинули від рук окупантів в роки Другої світової війни. На основі розповідей очевидців тих подій та коментарів істориків НАН України, характеризується повстанський рух, який інколи теж відзначаюся жорстокістю. Щоправда, остання теза у фільмі обійдена.

Спогади вояків УПА Івана Терлецького та Степана Бабія стали основою двох фільмів кіностудії Благодійна ініціатива «Героїка». В першому фільмі «Спогади стрільця УПА Івана Терлецького-Вовка» (2011 р. Україна, Кіностудія / кінокомпанія: Благодійна ініціатива «Героїка», режисер Павло Подобед)⁴⁵ розповідається про бойові дії УПА на території Львівської області, арешт головного героя у 1946 р. та його перебування радянському концтаборі. У другому фільмі «Спогади стрільця УПА Степана Бабія-Голуба» (2011 р., Україна, Кіностудія / кінокомпанія: Благодійна ініціатива «Героїка», режисер Павло Подобед)⁴⁶ основний акцент робиться на характеристиці злочинних дій радянської влади на території Західної України. Головний герой фільму С. Бабій детально розповідає про вбивство офіцера Вермахту, доручене йому Організацією Українських Націоналістів (революційною). Обидва фільми не мають на меті охарактеризувати історію визвольного руху, виклад в них короткий та змістовний, що зумовлено жанром.

Пізнавальним є документально-історичний фільм «Служба безпеки ОУН. Зачинені двері» (2012 р., України, Товариство пошуку жертв війни «Пам'ять», режисер Віталій Загоруйко)⁴⁷, в якому, у загалом невеликий час (55 хв.), подані унікальні інтерв'ю колишнього співробітника Служба безпеки ОУН «Дуба», особистого охоронця Романа Шухевича Любомира Полюги,

⁴³ «Степан Бандера. Ціна свободи» (2008 р., Україна, т/к «Перший канал» Україна, режисери Сергій Сотниченко, Тарас Ткаченко, Олена Ножечкіна). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=13PzICwrYJc>.

⁴⁴ «1377 спалених заживо» (2009 р. Україна, т/к «ІНТЕР», режисер Іван Кравчишин). – [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://inter.ua/uk/video/program/documentary/2010/02/19/1337>.

⁴⁵ Спогади стрільця УПА Івана Терлецького-Вовка (2011р., Україна, Кіностудія / кінокомпанія: Благодійна ініціатива «Героїка», режисер Павло Подобед). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=ch5fnypfu0M>.

⁴⁶ Спогади стрільця УПА Степана Бабія-Голуба (2011р., Україна, Кіностудія / кінокомпанія: Благодійна ініціатива «Героїка», режисер Павло Подобед). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=c4LAcwL_ol4.

⁴⁷ «Служба безпеки ОУН. Зачинені двері» (2012р., України, Товариство пошуку жертв війни «Пам'ять», режисер Віталій Загоруйко). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=krNE7AYz5iw>.

зв'язкової УПА «Наталки». СБ ОУН у фільмі показана як потужна засекречена структура, яка створена у 1940 р. для протидії НКВС та гестапо, охорони членів ОУН, для розвідки, контррозвідки, розслідування кримінальних злочинів, скоєних членами ОУН. Недоліком фільму можна вважати зосередження уваги на загальній кон'юнктурі і бажанні авторів фільму та головного консультанта фільму В. В'ятровича представити СБ ОУН як аналогію до подібних спецслужб західних країн, адже не наводиться інформація про конфлікти в середині ОУН та місце в цих конфліктах СБ ОУН. Зрештою, творці фільму так і не дали цілісної картини СБ ОУН, чому підтверджує обговорення сюжету фільму на каналі ТВі (ТОВ «Інфо24»)⁴⁸.

Цікавий за своїм фактичним матеріалом український п'ятисерійний документальний фільм «1941. Заборонена правда» (2013 р. Україна, студія «Телекон», режисер Ігор Кобрин)⁴⁹. В його п'ятій серії зокрема, на основі свідчень та унікальних архівних документів, розвінчано міф Сталіна про те, що на стороні німців воювала «жалюгідна кількість заколотників». Насправді, за експертизою науковців лише росіян на боці Вермахту воювало 400 тис., а українців – більше 250 тис. І це, не враховуючи статистику щодо інших національностей в СРСР. Загалом у тогочасних німецьких військових формуваннях служило близько мільйона вихідці із Радянського Союзу (див. працю А. Боляновського)⁵⁰. Причина переходу на німецьку службу була у дія

сталінської тоталітарної влади, яка насамперед берегла себе, а не власний народ.

Про створення криївки та боротьбу вояків УПА з енкаведистами розповідає документально-художній фільм «Історія однієї криївки» (2013 р. Україна, Відеостудія Товариство пошуку жертв війни «Пам'ять», режисер Любомир Горбач)⁵¹. Стрічка приурочена 71-й річниці створення Української Повстанської Армії та Дня Українського козацтва⁵². За словами автора ідеї, метою документально-художнього фільму «Криївка» є відтворення яскравого героїчного періоду боротьби українців за відновлення державності під знаменами УПА у 40–50-х роках минулого століття⁵³. Десяту частину фільму складає хроніка подій, а решту – художні реконструкції на основі історичних джерел. Лейтмотивом фільму виступає бажання захистити себе та власні родити від жахів війни, наголошується на жорстокості «світського» (радянського) режиму та необхідності боротьби з ним. У фільмі є свідчення учасника побудови справжньої криївки, а також декілька діалогів.

Передумови формування та самодіяльність відділів УПА актуалізує документальний фільм у двох частинах «Хроніка Української Повстанської Армії 1942–1945» (2014 р., Україна, ГО Українська Галицька Асамблея, режисер Тарас Химич)⁵⁴. Фільм особливий тим, що розповідає про звитягу УПА (1942–1953) крізь призму свідчень тридцяти чотирьох очевидців та безпосередніх учасників подій (з понад сто опитаних).

⁴⁸ Обговорення фільму «Служба безпеки ОУН. Зачинені двері». – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://worldtv.com/voo_sou/video/%D0%BE%D0%B1%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%84%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BC%D1%83-%D1%81%D0%B1-%D0%BE%D1%83%D0%BD.-%D0%B7%D0%B0%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D1%96-%D0%B4%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%96.

⁴⁹ «1941. Заборонена правда» (2013 р. Україна, студія «Телекон» режисер Ігор Кобрин). – [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.telecon.kiev.ua/ukr/projects/1941.html>.

⁵⁰ *Боляновський А.* Іноземні військові формування у Збройних силах Німеччини (1939–1945 рр.): монографія / А. В. Боляновський; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, Нац. акад. наук України, Ін-т українознав. ім. Івана Крип'якевича. – Л.: Вид-во Львів. політехніки, 2013. – 878 с.

⁵¹ «Історія однієї криївки» (2013р., Україна, Відеостудія Товариство пошуку жертв війни «Пам'ять», режисер Любомир Горбач). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.telecon.kiev.ua/ukr/projects/1941.html> <http://linkis.com/wqFi7>.

⁵² Нині львів'янам презентують «Історію однієї криївки». – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://lvivexpres.com/news/2013/10/11/52835-nyni-lvivyanam-prezentuyut-istoriyu-odniyeyi-kryivky>.

⁵³ У Львові презентують фільм «Історія однієї Криївки». – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.pohlyad.com/news/n/6777>.

⁵⁴ «Хроніка Української Повстанської Армії 1942–1945» (2014 р., Україна, ГО Українська Галицька Асамблея, режисер Тарас Химич). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.documentary.org.ua/uk/upa/>.

Львівські документалісти пропонують подивитися на український повстанський рух з перспективи «простих людей», без пафосу, містифікацій та пропагандистських кліше. Вже у першій частині УПА постає як самостійна організована, із чітким завданням та структурою армія, яка боролася за незалежну Україну. Причиною створення цієї національно-державницької сили вказано жорстокі окупаційні дії нацистського режиму проти мирного населення, які були вмотивовані нібито завершенням війни та утвердженням окупаційного режиму на всій території України. Оскільки аналогічну політику проводило командування Червоної армії, то це стало причиною переходу до лав УПА і багатьох червоноармійців, людей інших національностей – росіян, білорусів, грузин та ін. В другій частині фільму зображено літопис повоєнного протистояння відділів та лоївок УПА з радянськими силовими структурами. Побіжно згадується військово-політичний конфлікт на Волині, який, за характеристикою творців фільму, був спричинений провокаціями та політикою третьої сторони – німецької окупаційної влади (використовується, зокрема, широковідома цитата Еріха Коха про особливість українсько-польського протистояння). Окрім цього не оминається і питання співпраці польського та радянського уряду і їх спільної політики щодо придушення відділів УПА через позбавлення соціальної бази (селян) на Закарпатті шляхом масових переселень західних українців у 1944–1951 рр.; особливо брутална була польська військова акція «Вісла» 1947 р., у ході якої близько 150 тис. українського населення депортовано на панічно-західні землі Польщі.

Фільм активно обговорювалася у соцмережах. На думку І. Ольховського, автори фільму недолуго та навмисне приховали висвітлення історії подій 1942 р. та місце в них ОУН (Б), не охарактеризували взаємозв'язки з Т. Бульбою-Боровцем (приховали факти протистояння з ним). У фільмі також не підтверджено, а взято навмання, дані про здійснення ОУН (Б) 2500 антинімецьких акцій та 12000 знищених гітлерів-

ців. Упередженість творців фільму також можна прослідкувати і в підборі зацікавлених очевидців та не зовсім достовірного свідчення про те, що Акт відновлення незалежності України проголосили не оунівці під проводом С. Бандери, а «українські активісти»⁵⁵.

Окремо слід наголосити на фільмах, які висвітлюють військово-політичний конфлікт між українцями та поляками на Волині у 1943 р. Найперше тут виділяється документально-публіцистичний чотирисерійний фільм «Синдром пам'яті» – спільний проект тижневика «2000» і студії «KINOART. ELproduction» (режисер Сергей Іушин)⁵⁶. У фільмі зроблено спробу подати причини та основний перебіг українсько-польського конфлікту 1940-х років. Творці фільму наголошують, що географія українсько-польського протистояння не обмежувалася Волиню, а основні його причини лежали глибоко в релігійному, політичному гнобленні українського населення, діяльності Армії Крайової. Чотирисерійний фільм також насичений коментарями відомих людей та політиків (Олег Тягнибок, Андрій Мохник, Юрій Киричук, Андрій Ілленко, Володимир Серета, Анатолій Вітів, Олег Панькевич) та свідків тих подій. Автор сценарію Максим Шапка зазначив, що фільм є шокуючою сповіддю останніх свідків трагедії (використані ексклюзивні інтерв'ю Юрія Шухевича, ветеранів АК та УПА, колишніх в'язнів концтаборів)⁵⁷. Фільм викликав неоднозначну реакцію та дискусію стосовно своєї об'єктивності в профільному виданні про телебачення «Телекритика». Попри насичений матеріал критики фільму відзначили абсолютну упередженість творці фільму у поданні інформації про Греко-католицьку церкву, яку звинувачують у потуранні вбивствам на Волині у 1943 р. Представлена у фільмі думка Д. Табачника про греко-католиків як екстремістів, які дали основу для формування агресивної ідеології на українських землях, нічим неаргументована. Коментарі історика-медієвіста Наталії Яковенко подані в короткому (обрізаному) вигляді, і мали, за задумом сценаристів, фактично

⁵⁵ *Ольховський І.* Хроніка УПА в містифікаційно-пропагандистських тенетах. [Електронний ресурс] / І. Ольховський. – Режим доступу: <http://poliskasich.org.ua/?p=532>.

⁵⁶ «Синдром пам'яті» (2009 р., Україна, Газетний комплекс «Інтернет-медіа – тижневик 2000», студія KINOART.EL production, режисер Сергей Іушин. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ex.ua/4919696?r=82476>.

⁵⁷ У Києві презентовано документальний фільм, присвячений україно-польським конфліктам на Волині (25 вересня 2011 р.). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://news.bigmir.net/ukraine/177054>.

легімітизувати слова Д. Табачника. Вважаємо також, що окремі сюжети фільму мають емоційний характер і подають непідтверджені фактами⁵⁸.

Під час прес-конференції у Луцьку, з критикою фільму виступив тогочасний директор Українського інститут національної пам'яті Валерій Солдатенко. За словами історика у фільмі був використаний «компенсаційний механізм»: «От була Волинська трагедія – мала у відповідь бути операція «Вісла». Є й інші підходи. Скажімо, протиставлення однієї операції іншій – Волинська трагедія – то етнічна чистка, а акція «Вісла» – то гуманітарна акція, яка пішла тільки на користь українцям»⁵⁹.

2011 р. вийшов документальний фільм «Волинянин» (2011 р., Україна, режисер Микола Солянюк) за мотивами автобіографічної повісті народного депутата від партії «Батьківщина» Ярослава Федорчука. Події конфлікту зображені в ньому через призму життєвих історій зокрема, й подій Другої світової війни мешканців конкретного волинського села⁶⁰.

Об'ємним та наповненим фактами за своєю структурою можна вважати український документальний фільм «Волинська трагедія: пам'ять, скорбота, примирення» (2013 р., Україна, режисери: Юлія Савчук, Микола Кушнірук)⁶¹. Сюжет фільму побудований на основі відеозаписів свідчень очевидців конфлікту з обох сторін та їх нащадків⁶². Коментарі до фільму здійснювали відомі історики, філософи та політики: Володимир В'ятрович, Леонід Зашкільняк, Іван Патриляк, Володимир Сергійчук, Микола Кучерепа,

Ярослав Царук, Євген Свєртюк, Леонід Кравчук, Борис Клімчук (Україна), Леон Попик, Анжей Кунерт (Польща). У фільмі наголошується, що кожен із ідейних супротивників протистояння (українці та поляки) мали свою правду і виходили із реалій війни. На думку торців фільму, основною причиною конфлікту було байдуже ставлення європейських держав та окупантів до українсько-польського протистояння (порозуміння). Щодо існування наказу на фізичне знищення поляків від проводу ОУН (Б), то у фільмі робиться припущення, що такий наказ міг бути усний, але конкретних підтверджень цьому немає. Щодо масовості вбивств поляків в липні 1943 р., то українські історики зауважують (І. Патриляк), що в ОУН (Б) просто бракувало людей на таке фізичне знищення десятків тисяч (за польським даними поляків було вбито до 200 тис.) поляків. Нині в Інституті національної пам'яті Польщі вважають, що за участю УПА там було вбито «понад 100 тис. дітей, жінок і чоловіків»⁶³.

Існують і спільні проекти українських та іноземних кінематографістів. Зокрема навесні 2010 р. в Каннах було представлено документальний фільм «Три історії Галичини» (режисери Сара Фаргат та Ольгою Онишко, Кінокомпанія виробник «SenseFilm»)⁶⁴, сюжетну лінію якого побудовано навколо свідчень українки (переховувала Головного командира УПА Романа Шухевича), єврея (врятований українською родиною) та поляка (ксьондза Бармінського). Як зазначили режисери фільму, його головною метою було показати, що «герой живе в кожному з нас»⁶⁵.

⁵⁸ Процик Р. «Синдром пам'яті» чи склероз на держзамовлення?. [Електронний ресурс] / Р. Процик. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/telekino/2010-10-13/56571>.

⁵⁹ У Луцьку Солдатенко розкритикував документальний фільм. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.pravda.lotik.ua/ukr/news/40797/>.

⁶⁰ «Волинянин» (2011 р., Україна, режисер Микола Солянюк). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=391128234318295&id=359818970783415.

⁶¹ «Волинська трагедія: пам'ять, скорбота, примирення» (2013р., Україна, режисери: Юлія Савчук, Микола Кушнірук). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=fBpz7_Cu720.

⁶² У Луцьку презентували фільм про Волинську трагедію та роздумували чи вибачать українці та поляки одні одним (11 липня 2013 р.) – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.pravda.lotik.ua/ukr/news/52517/>.

⁶³ Польща – нарис історії / за ред.: В. Менджецького, Є. Брацисевича; пер. з пол. І. Сварника. – Варшава, 2015. – С. 281.

⁶⁴ «Три історії Галичини» (2010 р., Україна, США, Кінокомпанія виробник «Sense Film», режисери Сара Фаргатта Ольгою Онишко). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=Nws4Yqf-Lzg>.

⁶⁵ Гришук Х. «Три історії Галичини» став першим українським фільмом, який подорожує континентами (12 липня 2013 р.) [Електронний ресурс] / Х. Гришук. – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/culture/_tristoriji-galichinistv-pershim-ukrajinskim-filmom-yakij-podorozhue-kontinen/506634.

Висновки. Як бачимо, в документальні та художні фільми є важливим чинником формування національної пам'яті, яку впродовж радянських десятиліть було деформовано тоталітарною/авторитарною владою. У першому десятилітті української незалежності була фактично вимазана та амбівалентності. Проаналізовані у статті два десятки фільмів загалом об'єктивно формують образ про український визвольний рух середини ХХ ст., однак він не дуже систематизований і неструктурований, а часто випадає з контексту європейського антинацистського руху опору. Представлений образ про ОУН та УПА позначений певною тенденційністю як в негативному так, позитивному сенсах. У фільмах відсутній баланс експертної оцінки, а позакадровий текст поданий апіорі й не рідко з фактографічними помилками.

References

1. "Banderiv's'ka stolytsia" (2008). Ukraina, t/k Pershyj telekanal/Vidkryta zona, rezhyser Serhij Tsymbal. Retrieved from <https://vvy.youtube.tsom/vatch?v=IjkVdD58zAs> [in Ukrainian].

2. "Banderivtsi" (2008). Ukraina, Tovarystvo poshuku zhertv vijny "Pam'iat'", L'viv's'ka oblasna orhanizatsiia Vseukrains'koho ob'iednannia "Svoboda", rezhyser Liubomyr Horbach. Retrieved from <https://vvy.youtube.tsom/vatch?v=em-534bbJpts> [in Ukrainian].

3. Bakhtieiev, B. (2006). "A viz i nini tam..." Telekrytyka. – 21 zhovtnia. Retrieved from http://telekritika.kiev.ua/artitsles/129/0/7959/a_viz_i_nini_tam%E0%A6/ [in Ukrainian].

4. Bolianov's'kyj, A. (2013). Inozemni vijs'kovi formuvannia u Zbrojnykh sylakh Nimechchyny (1939–1945 rr. L'viv: Vyd-vo L'viv. Politekhnyky. [in Ukrainian].

5. Veretel'nyk, R. (n. d.). Mizh Hitlerom i Staliny. Retrieved from http://vvy.ktm.ukma.edu.ua/show_tcontent.php?id=245 [in Ukrainian].

6. Soldatenko, V. F. (Ed.). (2013). Vidhomin Volyn's'koi trahedii v istorychnij pam'iaty pol's'koho j ukrains'koho narodiv. Kyiv: DP NVTs "Priorytety". [in Ukrainian].

7. "Volyn's'ka trahediia: pam'iat', skorbota, prymyrennia" (2013). Ukraina, rezhysery: Yuliia Savchuk, Mykola Kushniruk). Retrieved from https://vvy.youtube.tsom/vatch?v=fBpz7_Tsu720 [in Ukrainian].

8. "Volynianyn" (2011). Ukraina, rezhyser Mykola Solianko). Retrieved from https://vvy.fatsebook.tsom/permalink.php?story_fbid=391128234318295&id=359818970783415 [in Ukrainian].

9. "Volia abo smert'!" (2006). Ukraina, t/k Pershyj telekanal/Vidkryta zona, rezhysery Natalka Fitsych, Ser-

hij Tsymbal. Retrieved from <http://ptaha.info/tsatalogue/films/volia-abo-smert/> [in Ukrainian].

10. Havrylov, O. (2007). Tabloidy nazyvaiut' Shukhevycha zradnykom, a povazhni vydannia pyshut' pro "UPA-UNSO" Telekrytyka, 7 lystopada. Retrieved from <http://vvy.telekritika.ua/media-regions/drukovanizmi/2007-11-07/34766> [in Ukrainian].

11. Hrabov's'kyj, S. (n. d.). Pro scho movchat' ukrains'ki ZMI. Retrieved from http://telekritika.kiev.ua/artitsles/124/0/7921/pro_%D1%89o_movchatimut_ukrainski_zmi/ [in Ukrainian].

12. Hryshuk, Kh. (2013). "Try istorii Halychyny" stav pershym ukrains'kym fil'mom, iakyj podorozhuie kontynentamy. Retrieved from http://gazeta.ua/artitsles/tsulture/_tri-istorii-galichinistv-pershim-ukrainskim-filmom-iakij-podorozhue-kontinen/506634 [in Ukrainian].

13. "Dalekyj postril" (2005). Ukraina, Teleradio-kompaniia "Prem'ier", rezhyser Valerij Shalyha). Retrieved from http://vorldua.tsom/load/filmi_onlajn/istorichni/dalekij_postril_2005_ukrainska_ozvuchka_divitisia_ukrainskoiu_movoiu_bezkoshtovno_bez_reestratsii/11-1-0-3175 [in Ukrainian].

14. Dizhka. (n. d.). Svit ukrains'koho kino. Dokumental'ni fil'my. Retrieved from http://dizhka.tv/?show_forum=10 [in Ukrainian].

15. Dubasevych, R. (2010). Ukraina abo smert' Strasti za Banderiou: statti ta esei. Kyiv, 17–36 [in Ukrainian].

16. Zapysala Mar'iana Holub'ia. "Yakscho ty donets'kyj, to tse ne oznachaie, scho ty ne patriot – rezhyser Vitalij Zahorul'ko". Retrieved from http://zik.ua/ua/analytits/2014/12/04/iakshcho_ty_donetskyky_to_tse_ne

_oznachaie_shcho_ty_ne_patriot__rezhyser_vitaliy_zagorulko_546257 [in Ukrainian].

17. "Istoriia odniei kryivky" (2013). Ukraina, Videostudiia Tovarystvo poshuku zhertv vijny "Pam'iat'", rezhyser Liubomyr Horbach). Retrieved from <http://vvv.teletson.kiev.ua/ukr/projetsts/1941.html> <http://linkis.tsom/vkFi7> [in Ukrainian].

18. Kalischuk, O. (2013). Ukrains'ko-pol's'ke protystoiannia na Volyni ta v Halychyni u roky Druhoi svitovoi vijny: naukovyj ta suspil'nyj dyskursy. L'viv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy [in Ukrainian].

19. Kinomystetstvo v politychnij kul'turi suchasnoi Ukrainy. (n. d.). Retrieved from <http://nonnaaska27.livjournal.tsom/34141.html> [in Ukrainian].

20. Lukanov, Yu. (2008). UPA nastupaie. Telekrytyka, 16 sichnia. Retrieved from <http://vvv.telekritika.ua/telekino/2008-01-16/35971> [in Ukrainian].

21. "Mizh Hitlerom i Stalinym: Ukraina u Druhij svitovij vijni" (2005). Ukraina, Kanada; Studiia: Doslidno-Dokumental'nyj Tsent, rezhyser Sviatoslav Novyts'kyj. Retrieved from <https://vvv.youtube.tsom/vatch?v=gktatsG1VIfE> [in Ukrainian].

22. Nyni l'viv'ianam prezentuiut "Istoriuu odniei kryivky". (n. d.). Retrieved from <http://lvivekhpres.tsom/nevs/2013/10/11/52835-nyni-lvivianam-prezentuiut-istoriiu-odnieyi-kryyivky> [in Ukrainian].

23. Obhovorennia fil'mu "Sluzhba bezpeky OUN. Zachyneni dveri". (n. d.). Retrieved from http://vorldtv.tsom/voo_sou/video/%D0%BE%D0%B1%D0%B3%0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%D%D0%BD%D1%8F-%D1%84%D1%96%D0%BB%D1%8Ts%D0%BTs%D1%83-%D1%81%D0%B1-%D0%BE%D1%83%D0%BD-%D0%B7%D0%B0%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D1%96-%D0%B4%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%96 [in Ukrainian].

24. Ol'khovs'kyj, I. (n. d.). Khronika UPA v mistyfikatsijno-propahandysts'kykh tenetakh. Retrieved from <http://poliskasich.org.ua/?p=532> [in Ukrainian].

25. Opytuvannia "Nastroi Ukrainy" (2014). Retrieved from <http://vvv.slideshare.net/vitstorkylymar/prezent-sotsis-kiispress> [in Ukrainian].

26. "OUN-UPA: vijna na dva fronty" (2006). Ukraina, t/k NTN, rezhyser Andrij Sanchenko. Retrieved from <http://vvv.dailymotion.tsom/video/kh2y98me> [in Ukrainian].

27. Svarnyka, I. (Ed.). (2015). Pol'scha – narys istorii. Varshava. [in English].

28. Popovych, M. "Vziaty z mynuloho krasche i vichne" Retrieved from <http://vvv.teletson.kiev.ua/ukr/a/popovich.html> [in Ukrainian].

29. Protskiv,R. (n. d.). "Syndrom pam'iaty" chy skleroz na derzhzhamovlennia ?. Retrieved from <http://vvv.telekritika.ua/telekino/2010-10-13/56571> [in Ukrainian].

30. Rejtynh radosti: dynamika : rezul'taty osobystoho formalizovanoho interv'iu sotsiologichnoi hrupy "Rejtynh" (17–27 veresnia 2011). Retrieved from <http://ratinggroup.tsom.ua/produtsts/politits/data/entry/13973/> [in Ukrainian].

31. Rukh samostijnykiv-derzhavnykiv iak faktor vplyvu na formuvannia zahal'noukrains'koi ta rehional'noi modeli pam'iaty (analitychna dopovid'). (n. d.). Retrieved from <http://vvv.memory.gov.ua:8080/ua/publication/tsontent/1653.htm> [in Ukrainian].

32. "Syndrom pam'iaty" (2009). Ukraina, Hazetnyj kompleks "Internet-media – tyzhnevnyk 2000", studiia KINOART.EL produtstion, rezhyser Serhej Iushyn. Retrieved from <http://vvv.ekh.ua/4919696?r=82476> [in Ukrainian].

33. "Sluzhba bezpeky OUN. Zachyneni dveri" (2012). Ukrainy, Tovarystvo poshuku zhertv vijny "Pam'iat'", rezhyser Vitalij Zahorujko. Retrieved from <https://vvv.youtube.tsom/vatch?v=kpHE7AYz5iv> [in Ukrainian].

34. "Sobor na krovi". P'iata seriia: Fal'shyve zoloto veresnia. (2006). Ukraina, "Telekon", Telekanal "1+1", rezhyser Ihor Kobryn. Retrieved from https://vvv.youtube.tsom/vatch?v=KhIgo6bvAuts&indekh=5&list=PLhtsYfZkUVkhIzbukeaKl5khgTZ2Tukh0EJj_ [in Ukrainian].

35. "Sobor na krovi". S'oma seriia: Armiia bez derzhavy. (2006). Ukraina, "Telekon", Telekanal "1+1", rezhyser Ihor Kobryn. Retrieved from https://vvv.youtube.tsom/vatch?v=o30EmB55evo&indekh=7&list=PLhtsYfZkUVkhIzbukeaKl5khgTZ2Tukh0EJj_ [in Ukrainian].

36. "Sobor na krovi". Tretia seriia: Odnadoba nezalezhnosti.(2006). Ukraina, "Telekon", Telekanal "1+1", rezhyser Ihor Kobryn. Retrieved from https://vvv.youtube.tsom/vatch?v=kYyZnKhaTn9E&indekh=3&list=PLhtsYfZkUVkhIzbukeaKl5khgTZ2Tukh0EJj_ [in Ukrainian].

37. "Sobor na krovi". Shosta seriia: Polityka dokonanykh faktiv. (2006). Ukraina, "Telekon", Telekanal "1+1", rezhyser Ihor Kobryn. Retrieved from https://vvv.youtube.tsom/vatch?v=ip5mB47Tsokhk&list=PLhtsYfZkUVkhIzbukeaKl5khgTZ2Tukh0EJj_&indekh=6 [in Ukrainian].

38. "Sobor na krovi". Vos'ma seriia: Borot'ba za narod. (2006). Ukraina, "Telekon", Telekanal "1+1", rezhyser Ihor Kobryn. Retrieved from https://vvv.youtube.tsom/vatch?v=REBYp_OekhkY&list=PLhtsYfZkUVkhIzbukeaKl5khgTZ2Tukh0EJj_&indekh=8 [in Ukrainian].

39. "Sobor na krovi". Dev'iata seriia: Al'ians nad prirvoiu. (2006) Ukraina, "Telekon", Telekanal "1+1", rezhyser Ihor Kobryn. Retrieved from <https://vvv.youtube>.

tsom/vatch?v=u3d-vd-pf0v&indekh= 9&list= PLHtsYf-ZkUVkhIzbukeaKl5khgTZ2Tukh0EJj_ [in Ukrainian].

40. “Sobor na krovi”. Desiata seriia: Triumf velykoho blefu.(2006) Ukraina, “Telekon”, Telekanal “1+1”, rezhyser Ihor Kobryn). Retrieved from https://vvy.youtube.tsom/vatch?v=VhL9BzFLfMk&list=PLHtsYf-ZkUVkhIzbukeaKl5khgTZ2Tukh0EJj_&indekh=10 [in Ukrainian].

41. “Sobor na krovi”. Druha seriia: Tsukerky dlia komendanta.(2006). Ukraina, “Telekon”, Telekanal “1+1”, rezhyser Ihor Kobryn). Retrieved from https://vvy.youtube.tsom/vatch?v=9Dts3tso2k9IM&indekh=2&list=PLHtsYfZkUVkhIzbukeaKl5khgTZ2Tukh0EJj_ [in Ukrainian].

42. “Sobor na krovi”. Persha seriia: Narodzhennia velykoho blefu. (2006). Ukraina, “Telekon”, Telekanal “1+1”, rezhyser Ihor Kobryn). Retrieved from https://vvy.youtube.tsom/vatch?v=-KhIgo6bvAuts&indekh=5&list=PLHtsYfZkUVkhIzbukeaKl5khgTZ2Tukh0EJj_ [in Ukrainian].

43. “Sobor na krovi”. Chetverta seriia: Halyts’ke marevo. (2006). Ukraina, “Telekon”, Telekanal “1+1”, rezhyser Ihor Kobryn). Retrieved from https://vvy.youtube.tsom/vatch?v=Y747tsTVk-kE&list=PLHtsYfZkUVkhIzbukeaKl5khgTZ2Tukh0EJj_&indekh=4 [in Ukrainian].

44. Spohady stril’tsia UPA Ivana Terlets’koho-Vovka (2011). Ukraina, Kinostudiia / kinokompaniia: Blahodijna initsiatyva “Heroika”, rezhyser Pavlo Podobied). Retrieved from <https://vvy.youtube.tsom/vatch?v=ch5fnypfu0M> [in Ukrainian].

45. Spohady stril’tsia UPA Stepana Babiia-Holuba (2011). Ukraina, Kinostudiia / kinokompaniia: Blahodijna initsiatyva «Heroika», rezhyser Pavlo Podobied. Retrieved from https://vvy.youtube.tsom/vatch?v=ts4LAtsvL_ol4 [in Ukrainian].

46. Stavlennia hromadian do roli ZMI. Otsinka iakosti mistsevykh ZMI ta riven’ doviry do nykh: zvit KMIS pro mediadoslidzhennia (draftova versiia). Na pravakh rukopysu (2010). Kyiv. [in Ukrainian].

47. “Stepan Bandera. Tsina svobody” (2008). Ukraina, t/k “Pershyj kanal” Ukraina, rezhysery Serhij Sotnychenko, Taras Tkachenko, Olena Nozhechkina). Retrieved from <https://vvy.youtube.tsom/vatch?v=13PzITsvrYJts> [in Ukrainian].

48. “1377 spalenykh zazhyvo” (2009). Ukraina, t/k “INTER”, rezhyser Ivan Kravchysyn. Retrieved from <http://inter.ua/uk/video/program/dotsumentary/2010/02/19/1337> [in Ukrainian].

49. “1941. Zaboronena pravda” (2013). Ukraina, studiia “Telekon” rezhyser Ihor Kobryn). Retrieved from <http://vvy.teletson.kiev.ua/uk/projetsts/1941.html> [in Ukrainian].

50. “Try istorii Halychyny” (2010). Ukraina, SShA, Kinokompaniia vyrobnyk “Sense Film”, rezhysery Sara

Farhat ta Ol’hoiu Onyshko). Retrieved from <https://vvy.youtube.tsom/vatch?v=Nvs4Ykf-Lzg> [in Ukrainian].

51. “Ukrains’ki Derzhavnyky: Roman Shukhevych” (2007). Ukraina, studiia/kanal: LODTRK, rezhyser Taras Kaliandruk). Retrieved from <https://vvy.youtube.tsom/vatch?v=Im1KjnfahaI> [in Ukrainian].

52. “UPA. Takyka borot’by” (2007). Ukraina, t/k Pershyj Natsional’nyj, rezhysery Serhij Bratishko, Vitalij Zahorujko. Retrieved from <https://vvy.youtube.tsom/vatch?v=HeGKV-YJIKts> [in Ukrainian].

53. “Uroky patriotyzmu” (2007). Ukraina, TOV VitaNova, Natsional’na kinostudiia khudozhnikh fil’miv im. O. Dovzhenka, rezhyser – Oleksandr Muratov. Retrieved from <https://vvy.youtube.tsom/vatch?v=hIhKhD1s405A> [in Ukrainian].

54. “Khronika Ukrains’koi Povstans’koi Armii 1942–1945” (2014). Ukraina, HO Ukrains’ka Halyts’ka Asambleia, rezhyser Taras Khymych. Retrieved from <http://vvy.dotsumentary.org.ua/uk/upa/> [in Ukrainian].

55. “Tsina peremohy” (2007). Ukraina, t/k TONIS, rezhysery Serhij Bratishko, Vitalij Zahorujko. Retrieved from <http://toloka.hurtom.tsom/vievtopits.php?t=46016> [in Ukrainian].

56. Teleperehliad (2003–2011): dani Industrial’noho televizijnoho komitetu. Retrieved from <http://itk.ua/ua/page/maintrends/> [in Ukrainian].

57. U Kyievi prezentovano dokumental’nyj fil’m, prysviachenyj ukraino-pol’s’kym konfliktam na Volyni (2011). Retrieved from <http://nevs.bigmir.net/ukraine/177054> [in Ukrainian].

58. U Luts’ku prezentuvaly fil’m pro Volyns’ku trahediiu ta rozdumuvaly chy vybachat’ ukraintsi ta poliaky odni odnym (2013). Retrieved from <http://vvy.ppravda.lotik.ua/ukr/nevs/52517/> [in Ukrainian].

59. U Luts’ku Soldatenko rozkrytykuvav dokumental’nyj fil’m. (n. d.). Retrieved from <http://vvy.ppravda.lotik.ua/ukr/nevs/40797/> [in Ukrainian].

60. U L’vovi prezentuiut’ fil’m “Istoriia odniiei Kryivky”. (n. d.). Retrieved from <http://vvy.pohljad.tsom/nevs/n/6777> [in Ukrainian].

61. Ukrains’ki bat’ky prydliaiat’ svoim ditiam ne bil’she hodyny na den’. (n. d.). Retrieved from <http://shlapak.tsom/ukrayinski-batki-pridiliaiat-svoyimiditiam-ne-bilshe-godini-naden/> [in Ukrainian].

62. Shapoval, Yu. (2002). Vijna pislia vijny. Voien-na istoriia, 5–6, 59–84. [in Ukrainian].

63. Shara, L. (n. d.). Mizh Hitlerom i Stalinym: Dokumental’nyj fil’m pro Druhu svitovu vijnu v Ukraini. Retrieved from <http://vvy.ppravda.tsom.ua/artistles/2003/11/14/2996477/> [in Ukrainian].

64. Shafrans’kyj, Ye. (n. d.). Dva shliakhy – dvi lohiky natsionalizmu. Retrieved from <http://vvy.telekritika.ua/viev/2007-08-10/9338> [in Ukrainian].